

Магістр 2 року навчання
 фінансового факультету ХНЕУ ім. С. Кузнеця

ДИНАМІКА ТІНЬОВОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Анотація. Розглянуто динаміку тіньового сектору економіки України з точки зору вітчизняних та зарубіжних дослідників. Виділено основні причини цього явища.

Аннотация. Рассмотрена динамика теневого сектора экономики Украины с точки зрения отечественных и зарубежных исследователей. Выделены основные причины данного явления.

Annotation. The article considers the dynamics of the informal economy sector of Ukraine from the point of view of domestic and foreign researchers. The basic causes of this phenomenon are identified.

Ключові слова: тіньовий сектор, рівень тіньової економіки, ВВП.

Розподіл економічної системи на офіційний та тіньовий сектори є об'єктивно існуючим явищем її функціонування, тому повністю подолати тіньові відносини неможливо. Наявність тіньової економіки може привести до пом'якшення впливу кризових явищ у державі, з іншого боку, значна тінізація є причиною неефективності важелів державного управління, порушення економічного балансу та гальмування соціально-економічного розвитку країни.

Дослідженню тіньового сектору економіки присвячені роботи таких українських та зарубіжних вчених, як Швабій К. І., Варналій З. С., Лісовий А. В., Кирпа С. В., Ф. Шнайдер.

Метою статті є об'єднання та аналіз даних про тіньовий сектор економіки України та виділення чинників, що впливають на його рівень.

Щороку перевищення видатків бюджетів над їх доходами спричиняє суспільну дискусію щодо ефективності податкової системи України та державного управління в цілому. Особлива увага приділяється питанням тіньового сектору економіки, адже фактично населення та підприємства мають кошти, які можна спрямувати на розвиток держави, але приховують їх за різних причин. Прийнято вважати, що тіньова економіка на рівні 5 – 10 % не має істотного впливу на соціально-економічні процеси і вважається допустимою. Швабій К. І. зазначає, що тіньову економіку варто розглядати як окремий сектор національної економіки, адже ресурси одного сектору економіки за певних обставин можуть переміщатись до іншого і навпаки [1, с. 116].

За оцінками міжнародних експертів [2; 3], тіньова економіка України складає більше 45 – 50 % ВВП, і це значно відрізняється від офіційних даних. Існує дві офіційні методики оцінки тіньового сектору в Україні: Державного комітету статистики України та Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. Проте дані, розраховані за цими методиками, різняться між собою та відрізняються від міжнародних оцінок рівня тіньової економіки України. Це свідчить про методологічну, методичну та організаційну недосконалість офіційних підходів [4, с. 270] (рис. 1).

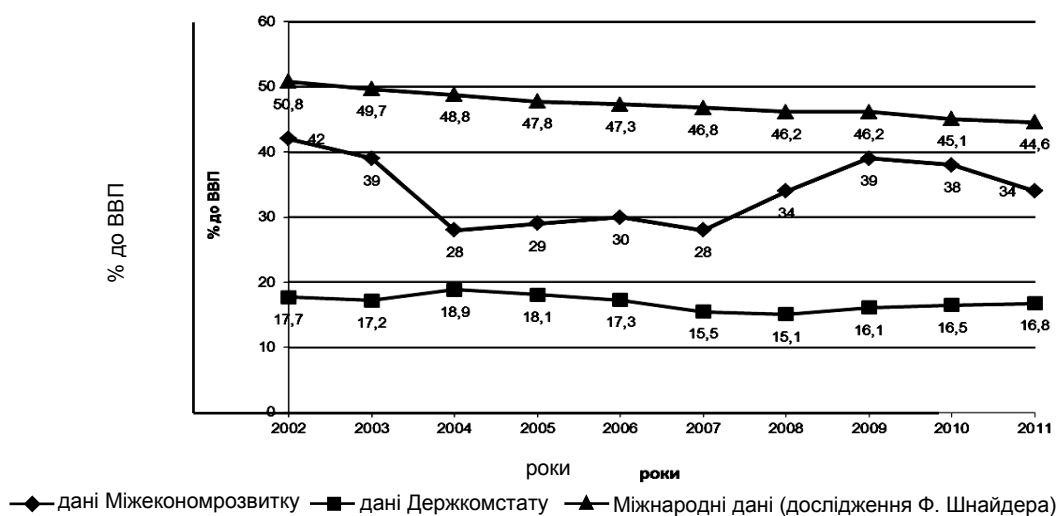

Рис. 1. Рівень тіньової економіки в Україні у 2002 – 2011 рр.

Аналіз рівня тіньового сектору у 2011 р. за вітчизняними (34 %) та міжнародними (44,6 %) розрахунками свідчить, що різниця складає більше 10 %. Незважаючи на те, що за оцінкою Ф. Шнайдера, тіньовий сектор України постійно зменшується, що свідчить про позитивні зрушення в країні, проте, журнал Ecomomics назвав українську економіку найбільш тінізованою в Європі [4, с. 270], а обсяг тіньового ВВП склав 55,1 % у 2010 р. За версією журналу Forbes, у 2011 р. Україна увійшла до десятки найгірших економік світу, посівши 4-те місце із 177 після Мадагаскару, Вірменії та Гвінеї [5]. Однією із причин цього стала значна тінізація української економіки.

Ураховуючи, що під час кризових явищ 2008 – 2009 рр. тіньовий сектор України збільшився на 11 %, – з 28 % у 2007 р. до 39 % у 2009 р. – така динаміка у цей період є більш реалістичною, адже внаслідок негативних очікувань стали домінувати процеси масового та швидкого виведення коштів у тінь через високу ймовірність втрати капіталів. З іншого боку, у 2008 р. характерними були тенденції "страхування ризиків" [6, с. 13], а у 2009 р. цей процес продовжився, що дозволило українським суб'єктам господарювання зберегти значну частину своїх коштів, і у 2010 р. ці кошти почали знову повертатись до легального сектору економіки. Отже, у випадку з Україною значні обсяги тіньового сектору дозволили досить швидко стабілізувати економічну ситуацію в країні та уникнути значних економічних втрат, як у розвинених країнах світу (зокрема, США, Великобританії). Але у довгостроковій перспективі вагомий тіньовий сектор буде негативно впливати на баланс бюджетних коштів, що буде призводити до постійного поглиблення негативної економічної ситуації в країні. Рівень тіньового сектору в країнах світу наведено в таблиці.

Таблиця

Рівень тіньової економіки у країнах світу, у % до ВВП [5; 7]

Країна	Роки				Країна	Роки			
	2009	2010	2011	2012		2009	2010	2011	2012
Україна	39	38	34	34	Норвегія	15,3	15,1	14,8	14,2
Туреччина	28,9	28,3	27,7	27,2	Данія	14,3	14	13,8	13,4
Польща	25,9	25,4	25	24,4	Німеччина	14,6	13,9	13,7	13,3
Греція	25	25,4	24,3	24	Франція	11,6	11,3	11	10,8
Іспанія	19,5	19,4	19,2	19,2	Великобританія	10,9	10,7	10,5	10,1
Бельгія	17,8	17,4	17,1	16,8	Японія	9,5	9,2	9	8,8
Швеція	15,4	15	14,7	14,3	США	7,6	7,2	7	7

За оцінкою Ф. Шнайдера [2], небагато країн має рівень тінізації менше 10 %, але поступове зменшення обсягів тіньового сектору є одним із основних напрямів державної стратегії. Дані таблиці свідчать про незначне поширення тіньових відносин в економіках світу у 2008 – 2009 рр., але вже у 2010 р. всі країни продемонстрували зменшення обсягів тіньового сектору, який триває і до сьогодні. Негативним є той факт, що рівень тіньового сектору України є найбільшим серед досліджуваних, при цьому у 2012 р. цей показник є вищим на 3,8 %, ніж у Молдови, та на 20 % вищим показника Греції, яка зазнала значних економічних втрат під час кризи. Але рівень тіньової економіки у Греції майже не змінився через складну економічну ситуацію: у 2007 р. – 25,1 %, у 2008 р. – 24,3 %, що свідчить про високий рівень податкової культури та фінансової відповідальності кожного громадянина перед суспільством.

Традиційно причиною тінізації економіки вважається надмірне податкове навантаження, в Україні цей показник у 2011 р. склав 35,9 %, і був меншим за середній рівень для країн Європейського Союзу – 38,8 %. Для України характерний нерівномірний розподіл між робітниками та роботодавцями податкового навантаження, що спонукає останніх до виплати тіньової заробітної плати. Ф. Шнайдер зазначає, що "практично в усіх дослідженнях, що існують, тягар податків та зборів на соціальне страхування є одним із основних причин існування тіньової економіки" [1, с. 117]. Значного впливу також зазнають якість державного регулювання, ринок праці, якість послуг публічного сектору економіки, недостатньо ефективне адміністрування податків, низький рівень податкової культури населення, дефіцит бюджету, недосконалість судової та правоохоронної системи. Варналій З. С. наголошує, що до цього переліку слід додати специфічні для економік перехідного типу причини існування тіньового сектору – корупцію та бюрократію [7]. Можна стверджувати, що тіньовий сектор – це плата суспільства за існування (ефективне/неефективне) державного сектору економіки. У країнах, в яких держава ефективно виконує свої функції, він невеликий, де неефективно – досить великий [1, с. 117]. Наприклад, рівень тіньового сектору у Франції склав у 2012 р. 10,8 %, а у Данії – 13,4 %. Також можна зробити висновок, що обсяг тіньового сектору економіки є реакцією підприємців на умови господарювання, які їм пропонує держава. У випадку, коли держава забезпечує сприятливі умови для ведення бізнесу, то суб'єкти господарювання згодні працювати в рамках території відповідної країни та сплачувати визначені податкові платежі до бюджету, якщо умови господарювання не є достатньо сприятливими – підприємці переводять увесь свій капітал або його частину до тіньового сектору шляхом ухилення від сплати податків. Перехід підприємця до тіньового сектору відбувається за наявності різноманітних чинників (інституціональних, економічних, соціальних тощо), сукупний вплив яких у підсумку ілюструє, наскільки сприятливі умови для розвитку бізнесу створено в країні.

Вивченню економічної ситуації у країнах світу присвячено багато міжнародних досліджень. Одним із найбільш відомих є рейтинг, що формується на основі показника індексу економічної свободи (далі – індекс), який аналізує частоту й інтенсивність державного регулювання економічної діяльності. Економічна свобода становить право вільного ведення господарської діяльності (наприклад, право розпочинати або припиняти свій бізнес, використовувати будь-які технології) і напряму залежить від правил ведення бізнесу, які законодавчо окреслені для підприємців у тій чи іншій державі, зокрема, необхідність офіційно реєструвати свою діяльність. Індекс оцінюється за 100-бальною шкалою (чим вище бал – тим вище ступінь Економічної свободи) та ранжує всі країни на умовні групи. У 2012 р. індекс економічної свободи України (46,3) був менше загальносвітового рівня (59,6) на 13,3 бала, що відносить державу до країн із невільною економікою (сукупний бал менше 50). Динаміку індексу економічної свободи України наведено на рис. 2.

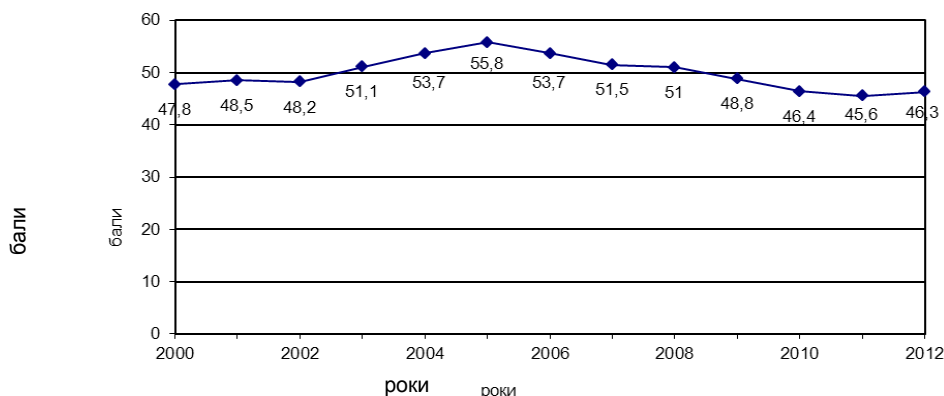

Рис. 2. Динаміка індексу економічної свободи у 2000 – 2012 рр.

Порівняно із 2011 р. зниження набули такі показники, як свобода від корупції (верховенство права є нерівномірним по країні, корупція пронизує всі рівні влади та сфери економічної діяльності) та свобода праці, довготривалість адміністративних процедур та їх складність [8], що обмежує свободу підприємництва та сприяє переходу суб'єктів господарювання до тіньового сектору економіки.

Аналізуючи висновки вітчизняних та зарубіжних дослідників, можна стверджувати, що основні причини значних обсягів тіньового сектору в Україні – це законодавчі недоліки, поширення корупції та бюрократії, неефективність ринку праці. Отже, для покращення умов ведення бізнесу та зменшення обсягів тіньової економіки необхідно підвищити якість державного управління за рахунок зниження рівня корупції та бюрократизації державних органів, а також забезпечити сприятливий податковий клімат за допомогою подальшого вдосконалення та стабілізації податкового законодавства, рівномірного розподілу податкового тягаря між суб'єктами економіки, налагодження процесу адміністрування податків та збільшення рівня податкової культури.

Наук. керівн. Іванов Ю. Б.

- Література:** 1. Швабій К. І. Дослідження структури тіньового сектору економіки / К. І. Швабій // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 3 (105). – С. 115–122. 2. Shadow Economies all over the World: New Estimates for 162 Countries from 1999 to 2007 this version as of June 8, 2010 [Electronic resource]. – Access mode : <http://corruptionresearchnetwork.org/datasets/shadow-economies-all-over-the-world-newestimates-for-162-countries-from-1999-to-2007>. 3. Shadow Economy in Turkey and in other OECD-Countries: What do we (not) know? – November, 2012 [Electronic resource]. – Access mode : http://www.gep.gov.tr/tmp/BSEC%20pdf/Prof.%20Dr.%20Friedrich%20Schneider%20ShadEc_Turkey2012.pdf. 4. Лісовий А. В. Методи виявлення та оцінювання тіньового сектору економіки / А. В. Лісовий, С. В. Кирпа // Збірник наукових праць Національного університету податкової служби України. – 2011. – № 1. – С. 267–275. 5. Україна увійшла до п'ятірки найгірших економік світу [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/news/2011/07/6/290977/>. 6. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрямки подолання. – К. : НІСД, 2011. – 31 с. 7. Уровень тенизации украинской экономики приближается к 60 % (интервью З. Варналия) // Дело. – 2009. – № 205 (958). 8. The Heritage Foundation [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.heritage.org/index/country/ukraine>.